

6. Мельников А.М. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину групою осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.М. Мельников. – К., 2004. – 20 с.
7. Ковітіді О.Ф. Інститут співучасті у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.Ф. Ковітіді. – Х., 1999. – 17 с.
8. Осипенко А.Л. Хакерское сообщество в глобальных компьютерных сетях как криминологический феномен / А.Л. Осипенко // Современное право. – 2006. – № 5. – С. 35–39.
9. Олійничук Р.П. Характеристика групового порушення громадського порядку / Р.П. Олійничук // Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – № 3. – С. 1–6.
10. Сербин Р.А. Групова злочинність в Україні: поняття та особливості / Р.А. Сербин // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 1. – С. 88–92.
11. Кваша О.О. Поняття колективного злочину, колективної злочинної діяльності, колективного суб'єкта в юридичній науці / О.О. Кваша // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 270–274.
12. Драгоненко А.О. Співучасть у вчиненні вбивства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.О. Драгоненко. – Х., 2011. – 62 с.
13. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник для студентів юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін.] ; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
14. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] : у 2 кн. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004–2006. – Кн. 2 : Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. – 2006. – 367 с.
15. Бояров В.І. Масові заворушення: особливості кваліфікації / В.І. Бояров, П.В. Шалдирван // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 4. – С. 9–18.

УДК 343.97:343.77

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ THE SYSTEM OF THE ECOLOGICAL CRIMES

Турлова Ю.А.,

*кандидат юридичних наук, старший радник юстиції,
головний науковий співробітник відділу Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
докторант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

У статті досліджено питання подальшого структурного упорядкування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за екологічні злочини. Запропоновано авторську класифікацію екологічних злочинів.

Ключові слова: екологічні злочини, система, класифікація, кримінально-правові норми.

В статье исследованы вопросы дальнейшего структурного упорядочения уголовно-правовых норм, устанавливающих ответственность за экологические преступления. Предложена авторская классификация экологических преступлений.

Ключевые слова: экологические преступления, система, классификация, уголовно-правовые нормы.

This article handles a research of the further structural arrangement of the criminal-law regulations that establish amenability for ecological crimes. The author gives his own classification of the ecological crimes.

Key words: ecological crimes, system, classification, criminal-law regulations.

Актуальність теми. Швидкий розвиток цивілізації в останні десятиліття ставить перед усіма державами світу потужні екологічні виклики. У зв'язку з цим усе більшу небезпеку становлять злочини, що завдають істотної шкоди навколишньому природному середовищу, дестабілізуючи й без того напружену екологічну ситуацію. Серед найважливіших завдань, які варто визначити в цьому контексті, є розробка напрямів кримінально-правового захисту довкілля. Отже, вивчення та розв'язання проблем теоретичного і прикладного характеру в цій сфері є актуальним завданням юридичної науки.

Дослідження, що проводились різними авторами стосовно розробки проблем, пов'язаних із поняттям,

системою, класифікацією та кваліфікацією екологічних злочинів, сформували значний масив наукової інформації.

Теоретичним і практичним проблемам кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища приділялась увага в роботах відомих вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: С.Б. Гавриша, А.П. Гетьмана, М.І. Веревічевої, О.Л. Дубовик, Е.М. Жевлакова, Н.Г. Іванової, Н.Р. Кобецької, О.М. Костенко, Т.В. Корнякової, В.К. Матвійчука, О.В. Мельник, І.І. Митрофанова, В.О. Навроцького, Г.С. Поліщука, Н.Л. Романової, Ю.С. Шемшученка та ін.

Водночас, незважаючи на безумовну значимість наукових напрацювань у цій сфері, деякі з проблем-

них питань зазначеної теми залишилися не висвітленими. Саме це зумовлює потребу подальших наукових досліджень національного кримінального законодавства з урахуванням нових підходів у визначеній сфері. Отже, метою статті є визначення низки загальних ознак і рис, що дасть змогу виділити ці злочини у відносно самостійну групу, для їх дослідження та систематизації.

Виклад основного матеріалу. Системність норм, що встановлюють відповідальність за вчинення екологічних злочинів, ґрунтується на системності права як соціального інституту. При цьому, зазначає В.К. Дуюнов, системність – не штучна, «надумана» ознака права, а його невід’ємна, атрибутивна властивість, що зумовлена, як і саме право, об’єктивною необхідністю й системним характером регульованих і охоронюваних ним суспільних відносин. Системність, що «пронизує» право загалом, усі його галузі, інститути та норми, основана на єдності соціального призначення, сутності й цілей усіх його складових і передбачає їх певну підпорядкованість, внутрішню упорядкованість, логічну стрункість і тісний взаємозв’язок, має винятково важливе значення для його ефективного застосування [1, с. 56].

Система кримінально-правових норм екологічного характеру являє собою сукупність норм, що встановлюють, які саме конкретні екологічні посягання є злочинами, та еколого-правових інститутів, до яких відсилають бланкетні (за технікою побудови) диспозиції зазначених норм.

Зазначені кримінально-правові норми розташовані в Особливій частині Кримінального кодексу (далі – КК) України за певною системою й у певній послідовності. Більшість кримінально-правових норм екологічного характеру, що охоплює 21 статтю (із 236 по 254), упорядкована в розділі VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля». Водночас Кодекс передбачає низку норм, що, за висловлюванням О.М. Архипова, опосередковано спрямовані на захист природного середовища від злочинних посягань, зокрема від таких, які передбачені ст. ст. 113, 258, 264, 265; ч. 2 ст. 266; ст. ст. 267, 268; ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 270, ст. ст. 271, 272, 273; 274–277; ч. 3 ст. 278; ст. 279; ч. 3 ст. 280; ст. ст. 281, 283, 291; ч. 3 ст. 292; ст. ст. 326, 327 КК України [2].

Водночас, незважаючи на те що кримінально-правові норми екологічного характеру розпорочені по різних розділах Особливої частини КК України, їх можна розглядати в певній системній єдності, виходячи зі спрямованості екологічних посягань і їхній здатності заподіювати шкоду об’єкту посягання.

З урахуванням того, що системність зумовлена суб’єктивними факторами (наукові дослідження та законотворча діяльність), варто з’ясувати, на чому ґрунтується система екологічних злочинів (точніше норм, що встановлюють відповідальність за її вчинення).

Аналіз системи екологічних злочинів дає змогу зробити висновок, що вона, як і системи злочинів інших категорій, побудована переважно за родовими об’єктами злочинів. Варто зауважити, що суперечливість правових позицій провідних учених щодо

родового об’єкта екологічних злочинів, незважаючи на тривалі в часі наукові дискусії, і на сьогодні не дає чіткого уявлення про сутність понять, які надавали б можливість вибудувати струнку, науково обґрунтовану систему цієї категорії злочинів.

Так, на думку В.К. Матвійчука, родовим об’єктом злочинів екологічного характеру є суспільні відносини у сфері навколишнього природного середовища, на які відбулося посягання злочинного діяння [3, с. 38].

Не погоджуючись зі «штучною, переважно надуманою» конструкцією об’єкта як суспільних відносин в екологічних злочинах, С.Б. Гавриш [4, с. 48] вважає, що природне середовище (довкілля) як родовий об’єкт екологічних злочинів охоплює три різні за характером і змістом природні системи: 1) природне середовище (довкілля) України в межах біосфери, сформоване у вигляді різноманітних екологічних об’єктів; 2) природне середовище України поза межами біосфери на територіях і площах, на які поширюється національне законодавство (надра, озоносфера); 3) об’єкти природи як у межах біосфери, так і поза нею, вплив на які регулюється нормами міжнародного права. Останні – відкриті для загального користування природні об’єкти (моря, їхнє дно поза національною юрисдикцією, океани та їхнє дно, а також природні об’єкти, визнані «спільною спадщиною людства») [4, с. 71, 534].

Заслуговує на увагу визначення родового об’єкта, наведене в п. 1 Постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17, як «гарантованого Конституцією права громадян на безпечне довкілля, а також суспільних відносин у сфері охорони й відтворення навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини» [5].

Аналіз наведених точок зору, а також урахування норм Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6] дали змогу запропонувати визначення родового об’єкта екологічних злочинів як суспільних відносин у сфері забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов і процесів, а також охорони, використання, збереження та відтворення природних ресурсів.

Побудова системи екологічних злочинів, передусім обґрунтування цілісності цієї категорії злочинів, визначення їхніх взаємозв’язків і взаємозалежностей, пов’язана з класифікацією злочинів. У літературі наукова класифікація визначається як поділ «кримінально-правових норм на визначені підгрупи на основі подібності й відмінності їхніх найбільш суттєвих ознак, який проведено так, щоб кожна підгрупа посідала серед членів поділу відповідне місце» [7, с. 58].

М.І. Хавронюком, залежно від виду злочинних посягань на довкілля, запропонована така структура розділу КК України, що містить норми екологічного характеру:

- Розділ 1. Злочини проти екологічної безпеки.
- Розділ 2. Злочини проти порядку використання землі, її надр, повітря і вод.
- Розділ 3. Злочини проти рослинного і тваринного світу [8, с. 53].

Подібною до запропонованої є побудова кримінального законодавства США. Так, за посягання у сфері живої природи (тваринного й рослинного світу) передбачено кримінальну відповідальність у главі 3 «Тварини, птахи, риба та рослини» розділу 18 «Злочини та кримінальний процес» Зведення законів США [9, с. 21].

Заслуговує на увагу виділення в окрему категорію злочинів проти екологічної безпеки, що відображає їхній специфічний об'єкт посягання й підвищену небезпечність таких злочинів. Водночас заперечення викликає запропоноване М.І. Хавронюком розташування підрозділу П.ІХ «Злочини проти екологічної безпеки та довкілля» в розділі КК ІІ «Злочини проти інтересів сім'ї і суспільства».

Грунтуючись на чотириступеневій класифікації об'єкта злочину, яка передбачає, крім загального, родового та безпосереднього об'єктів, ще й видовий (груповий) об'єкт злочину, виокремлюючи менш високий рівень (порівняно з родовим об'єктом) узагальнення групи однорідних чи тотожних суспільних відносин, Г.С. Поліщук запропонована така класифікація кримінально-правових норм у сфері охорони довкілля: норми, що встановлюють відповідальність за посягання на навколишнє середовище загалом; спеціальні норми, які охороняють окремі елементи чи об'єкти довкілля.

До першої групи належать ст. ст. 236–238 і 253, у яких закріплено загальний склад злочину проти навколишнього середовища як порушення правил використання та охорони земель, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного й тваринного світу, що заподіяло суттєву екологічну шкоду (або створило небезпеку заподіяння цієї шкоди – ст. 253), тобто деградацію, виснаження, знищення природних ресурсів, шкоду життю і здоров'ю людей та інші тяжкі наслідки.

Норми, що належать до другої групи, установлюють відповідальність за посягання на окремі види об'єктів довкілля й побудовані за принципом і структурою загальних норм, виділяючи в них характеристику охоронюваного природного об'єкта, способи злочинного посягання та наслідки [10, с. 81].

Залежно від видового об'єкта злочину, тобто виду природного об'єкта, на який спрямоване злочинне посягання, друга група злочинів у запропонованій класифікації ділиться на сім підгруп: злочини проти довкілля у сфері охорони земель (ст. ст. 239, 254 КК України); злочини проти довкілля у сфері охорони надр (ст. 240 КК України); злочини проти довкілля у сфері охорони вод (ст. ст. 242, 243 КК України); злочини проти довкілля у сфері охорони атмосферного повітря (ст. 241 КК України); злочини проти довкілля у сфері охорони тваринного світу (ст. ст. 248, 249, 250, 251 КК України); злочини проти довкілля у сфері охорони рослинного світу (ст. ст. 245, 246, 247 КК України, а також ст. 249 КК України – у части-

ні незаконного зайняття добувним промислом промислових водних рослин і водоростей, які використовуються для виготовлення продуктів харчування, добрив, медичних препаратів і підлягають спеціальному правовому захисту); злочини проти довкілля у сфері охорони природних територій та об'єктів особливої охорони (ст. ст. 244, 252 КК України) [11].

Заслуговує на увагу класифікація другої групи злочинів, що побудована на підставі ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» за двома критеріями: пооб'єктного й природних географічних комплексів, які об'єднують певні види природних об'єктів у своєрідні територіально-екологічні системи.

Погоджуючись із запропонованою Г.С. Поліщуком класифікацією, варто відмітити й певні суперечності наведеної побудови. Так, не зовсім виваженим є словосполучення «загальний склад злочину проти навколишнього середовища», адже лише одну норму (ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки» КК України) із наведеного автором переліку можна зарахувати до загальних кримінально-правових норм екологічного характеру. Значна кількість статей у розділі VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля» є щодо ст. 236 КК України спеціальними нормами (у т. ч. ст. 253 КК України).

Подібною до вищеподаної є система екологічних злочинів, запропонована Н.О. Лопашенко [12].

Вільною від зазначених недоліків є класифікація В.К. Матвійчука, який додатково виділяє дві групи злочинів: злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони екологічної безпеки (ст. ст. 236, 253 КК України); злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови для протидії приховуванню або перекрученню відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, невжиттю заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. ст. 237, 238 КК України) [3, с. 124–125].

Авторами підручника «Кримінальне право України. Особлива частина» за редакцією М.І. Мельника та В.А. Клименка запропонована така класифікація: злочини проти екологічної безпеки (ст. ст. 236, 237, 238, 253 КК України); злочини, що посягають на встановлений порядок використання землі та її надр (ст. ст. 239, 240, 254 КК України); злочини, що посягають на встановлений порядок використання водних ресурсів та атмосферного повітря (ст. ст. 240, 241, 242, 243, 244 КК України); злочини, що посягають на встановлений порядок використання флори і фауни (ст. ст. 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252 КК України) [13, с. 272].

На нашу думку, недостатньо обґрунтованим є включення злочинів, передбачених ст. ст. 240 і 244 КК України до групи злочинів, що посягають на встановлений порядок використання водних ресурсів і атмосферного повітря. Дуже схожим є розподіл злочинів проти довкілля за своїм безпосереднім об'єктом, що пропонується авторами іншого підручника (М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація) [14, с. 214–215].

Грунтуючись на визначенні екологічної безпеки, що закріплене в ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6], як стану навколишнього природного середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, до злочинів, що посягають на екологічну безпеку, можна зарахувати й злочини з інших груп: наприклад, ті, які пов'язані з забрудненням або знищенням окремих елементів довкілля, а також, ті, що загрожують життю чи здоров'ю людей. Відтак вищевказані варіанти система екологічних злочинів не є логічними, адже члени поділу мають взаємовиключати один одного. Також члени поділу (конкретні злочини) мають бути субпідрядними поняттями, їхні обсяги не повинні перехрещуватись.

Заслуговує на увагу поділ екологічних злочинів, запропонований Н.Л. Романовою [15, с. 12]: посягання на відносини щодо охорони довкілля; посягання на відносини, що забезпечують екологічну безпеку особи, суспільства й держави; злочини, які мають «комплексний» характер і можуть посягати як на відносини щодо охорони довкілля, так і на екологічну безпеку особи, суспільства й держави.

У свою чергу, у структурі злочинів, що посягають на відносини щодо охорони довкілля, авторка пропонує виділяти таке: злочини, які посягають на відносини щодо охорони абіотичних компонентів довкілля; злочини, які посягають на відносини щодо охорони біотичних об'єктів природи; злочини, які посягають на відносини щодо охорони «цілісних» природних об'єктів.

У другій виділеній групі Н.Л. Романова виокремлює таке: злочини, що посягають на відносини, які забезпечують екологічну безпеку під час робіт з елементами «неживої» природи; злочини, що посягають на відносини, які забезпечують екологічну безпеку під час робіт з елементами «живої» природи; злочини, що посягають на відносини, які забезпечують екологічну безпеку при поводженні з елементами як «живої», так і «неживої» природи.

Із цього приводу варто зауважити, що будь-який об'єкт біосфери являє собою екосистему – конкретну сукупність абіотичних (неживих) і біотичних (живих) компонентів, що взаємодіють між собою в процесі свого функціонування, та включає клімат, ґрунти, бактерії, гриби, рослин і тварин. Відтак розмежування компонентів середовища на абіотичні й біотичні є дуже умовним, адже в природі всі елементи є взаємопов'язаними. Саме тому розмежування злочинів залежно від спрямованості посягання на біотичні або абіотичні компоненти природи, на нашу думку, не переконливе.

Водночас поза увагою науковців, як правило, залишаються злочини, що законодавцем не були зараховані до екологічних (проти довкілля). Досліджуючи цю проблему, І.І. Митрофанов, виходячи з безпосереднього об'єкта посягання, класифікує екологічні злочини на дві основні групи: 1) злочини, склади яких передбачені статтями (частинами статей) інших розділів КК України, але під час їх учи-

нення створюється загроза заподіяння або заподіюється шкода довкіллю; 2) злочини, відповідальність за які передбачена статтями розділу VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля» [16, с. 61].

У свою чергу, група злочинів, які, за визначенням І.І. Митрофанова, не є екологічними, але під час їх учинення здатні заподіяти шкоду довкіллю, діляться на дві підгрупи: а) до першої підгрупи необхідно зарахувати ст. 113 КК України «Диверсія», ст. 258 КК України «Терористичний акт», ст. 441 КК України «Екоцид» і ст. 439 КК України «Застосування зброї масового знищення», що відображають руйнівний характер екологічних злочинів, які посягають на компоненти довкілля і здатні спричинити екологічну катастрофу; б) до другої підгрупи ввійдуть екологічно-господарські злочини, передбачені ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», ст. 2651 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію», ст. 267 КК України «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 2671 КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки», ст. 268 КК України «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини», ст. 269 КК України «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин», ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки», ст. 273 КК України «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах», ст. 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки», ст. 292 КК України «Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газота нафтопродуктопроводів», ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням», ст. 326 КК України «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами» [16, с. 62].

На нашу думку, вищевказаний варіант класифікації має певні недоліки. Видається, що поділ екологічних злочинів за місцем розташування має формальний характер, який не розкриває ні сутності, ні спрямованості посягань. Виникають заперечення щодо поділу окремих злочинів за визначеними групами. Так, І.І. Митрофанов зараховує до злочинів, що не є екологічними, але які під час їх учинення здатні заподіяти шкоду довкіллю, екоцид. Якщо брати в основу класифікації безпосередній об'єкт посягання (а автор так і робить), то очевидно, що екоцид, безперечно, є екологічним злочином, адже його основним безпосереднім об'єктом є екологічна безпека людства, а сам він полягає в умисному спричиненні широкої, довготривалої й серйозної шкоди навколишньому природному середовищу [17, с. 7]. Про це свідчить і сама назва злочину.

Щодо іншої групи злочинів, які були умовно названі екологічно-господарськими, варто зауважити, що назва, за задумом автора, напевно, мала б відо-

бражати здатність цієї категорії злочинів завдавати шкоду навколишньому природному середовищу під час здійснення господарської діяльності. Але ж чи є це підставою для висновку про те, що вони «не є екологічними»?

Наприклад, злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки, як правило, створюють небезпеку для життя і здоров'я людей не безпосередньо, а опосередковано – через забруднення довкілля. У науковій літературі існує й інша точка зору, відповідно до якої безпосереднім об'єктом зазначених злочинів, зокрема передбаченого ст. 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки», є ядерна та радіаційна безпека виробництва [18, с. 5], очевидно, на тій підставі, що зазначена стаття розміщена в розділі X Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки виробництва».

Варто погодитись із критичною оцінкою С.Б. Гавришем зазначеної ситуації: «Такий підхід наочно демонструє концепцію охорони безпеки виробництва заради самої безпеки, оскільки найважливіші цінності – життя, здоров'я людини і належне природне середовище – залишаються начебто осторонь... До того ж, якщо життя, здоров'я та інші цінності є другорядними явищами в складі безпеки, то незрозуміло, що ж визначає її сутність» [4, с. 127].

Як нам видається, розв'язувати питання, що стосуються системи екологічних злочинів, ґрунтуючись на їх розташуванні в розділах КК України, не є достатньо аргументованим. Виходячи з цих позицій, до набуття чинності КК України 2001 р., система Особливої частини якого вперше законодавчо закріпила існування злочинів проти довкілля, недоречно було б узагалі говорити про екологічні злочини як окрему категорію.

Крім того, керуючись такою логікою, варто було б розмістити значну частину норм із розділу VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля» також у розділ X Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки виробництва» на підставі того, що вони загрожують безпеці виробництва, наприклад, під час будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, використання надр, проведення вибухових робіт та інших видів виробничої чи господарської діяльності.

На нашу думку, під час вирішення питання щодо зарахування чи не зарахування злочинів цієї категорії до екологічних доцільно виходити з того, що ядерна та радіаційна безпека є складовою екологічної безпеки й мають розумітись як стан захищеності довкілля й людини у процесі використання ядерних установок і поводження з радіоактивними матеріалами, який не допускає заподіяння ядерної шкоди та можливого негативного радіаційного впливу. Зазначене розуміння ядерної й радіаційної безпеки поширене як у науковій, так і навчальній літературі [19, с. 13; 20, с. 8; 21, с. 153].

Ґрунтуючись на розумінні ядерної й радіаційної безпеки як складової екологічної безпеки, варто вважати злочин, передбачений ст. 274 КК України,

екологічним, а відповідну кримінально-правову норму – спеціальною щодо ст. 236 КК України «Порушення правил екологічної безпеки».

Також і злочин, передбачений ст. 268 КК України «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини», фактично є передумовою для вчинення інших екологічних злочинів, пов'язаних із забрудненням і засміченням довкілля (ст. ст. 239, 241–244 КК України). Тому варто погодитись із висловленою в науковій літературі думкою, що під час захоронення або транскордонного перевезення небезпечних відходів і вторинної сировини шкода завдається передусім навколишньому середовищу, що й зумовлює розташування зазначеної статті в розділі «Злочини проти довкілля». Крім того, увезення небезпечних речовин і відходів доцільно розглядати як один із видів порушення правил поводження з ними (поряд із транспортуванням, зберіганням, утилізацією та захороненням) [11, с. 47].

До того ж правове регулювання поводження з відходами виробництва і споживання є складовою екологічного права (Особливої частини), до норм якого відсилають відповідні бланкетні кримінально-правові норми.

Аналогічною є ситуація зі злочином, передбаченим ст. 326 КК України «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами», безпосереднім об'єктом якого є суспільні відносини у сфері біологічної безпеки. Аргументуючи екологічний характер зазначеного злочину, варто навести приклад розміщення аналогічних статей у розділах кримінальних кодексів зарубіжних країн, що містять норми екологічного характеру. Так, ст. 248 КК РФ «Порушення правил безпеки при поводженні з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами» розміщена в главі 26 КК РФ «Екологічні злочини», ст. 279 КК Республіки Білорусь – у главі 26 КК «Злочини проти екологічної безпеки та природного середовища», ст. 279 КК Республіки Казахстан – у главі 11 КК «Екологічні злочини» тощо.

Отже, вирішувати питання щодо зарахування того чи іншого злочину до екологічних необхідно виходячи з розуміння екологічних злочинів і їхніх ідентифікуючих ознак, основною з яких є безпосереднім об'єкт посягання. Саме ця ознака є визначальним критерієм, за яким має будуватись система екологічних злочинів. Неточне формулювання безпосереднього об'єкта посягання екологічних злочинів (як законодавцем, так і окремими науковцями) призводить до неправильних висновків щодо обсягу системи екологічних злочинів, тобто визначення її елементного складу.

Так, у науковій літературі поширеним є твердження, відповідно до якого до екологічних злочинів необхідно зарахувати діяння, що безпосереднім об'єктом мають навколишнє природне середовище (окремі природні об'єкти) [22, с. 113]. Керуючись таким критерієм, до екологічних злочинів не можна зарахувати, наприклад, приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворю-

ваність населення (ст. 238 КК України), адже зазначені діяння не спрямовані безпосередньо на жоден із природних об'єктів. Саме тому, як нам видається, під час окреслення кола злочинних діянь, що у своїй сукупності утворюють систему екологічних злочинів, доцільно керуватись сформульованим вище визначенням родового об'єкта екологічних злочинів.

Крім того, система екологічних злочинів має ґрунтуватись на розумінні предмета екологічного права, тобто відносин у галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем [21, с. 13]. Відтак маємо враховувати норми екологічного законодавства, зокрема ст. ст. 5, 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», які визначають об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища, а також визначають посягання, за вчинення яких установлюється відповідальність відповідно до екологічного законодавства [6].

Дослідження дало нам змогу запропонувати авторський варіант системи екологічних злочинів, що на першому етапі класифікації ділиться за рівнем локалізації об'єктів посягання на дві групи:

1. Екологічні злочини, які мають узагальнений об'єкт посягання, тобто суспільні відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища загалом (без конкретизації його окремих елементів) і екологічну безпеку.

2. Екологічні злочини, які мають локальний об'єкт посягання, тобто суспільні відносини у сфері охорони окремих елементів навколишнього природного середовища.

Перша група, у свою чергу, може ділитись, залежно від характеру посягання, на такі категорії:

- злочини міжнародного характеру, що посягають на екологічну безпеку людства (ст. 441 КК України);
- екологічні злочини, які полягають у порушенні порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час виробничої діяльності, що заподіяло (або створило небезпеку заподіяння) суттєву екологічну шкоду (ст. ст. 236, 253 КК України);
- злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки (ст. ст. 265, 2651, 267 2671, 274 КК України);

- злочини у сфері біологічної безпеки (ст. 326 КК України);

- екологічні злочини, які полягають у потуранні екологічній небезпеці, а саме: невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення і приховування або перекручення відомостей про екологічний стан чи захворюваність населення (ст. ст. 237, 238 КК України);

- злочини у сфері поводження з відходами (ст. 268 КК України).

Друга група екологічних злочинів, залежно від виду локального природного об'єкта, на який спрямоване посягання, може бути поділена так:

- екологічні злочини у сфері охорони земель (ст. ст. 239, 2391, 2392, 254 КК України);

- екологічні злочини у сфері охорони надр (ст. 240 КК України);

- екологічні злочини у сфері охорони вод (ст. ст. 242, 243 КК України);

- екологічні злочини у сфері охорони атмосферного повітря (ст. 241 КК України);

- екологічні злочини у сфері охорони тваринного світу (ст. ст. 248, 249, 250, 251 КК України);

- екологічні злочини у сфері охорони рослинного світу (ст. ст. 245, 246, 247 КК України);

- екологічні злочини у сфері охорони природних комплексів (екосистем), що складаються з різноманітних природних об'єктів (ст. ст. 244, 252 КК України).

Висновки. Аналіз засвідчив ситуацію, коли норми, що встановлюють відповідальність за вчинення екологічних злочинів, поділені по різних розділах Особливої частини КК України. Водночас єдність родового об'єкта екологічних злочинів, наявність спільних ознак і рис, що характеризують відносини в галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, дали підстави для виділення злочинів цієї категорії у відносно самостійну групу, а також запропонувати авторський варіант класифікації екологічних злочинів, що сприятиме їх комплексному дослідженню й удосконаленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дуюнов В.К. Системность как необходимая предпосылка эффективности российского уголовного законодательства / В.К. Дуюнов // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». – 2007. – № 2. – С. 56–59.
2. Архипов О.М. Загальнотеоретичні проблеми системи екологічних злочинів / О.М. Архипов // Правова держава. – 2005. – № 8. – С. 109–118.
3. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.К. Матвійчук. – К., 2008. – 511 с.
4. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш ; Верховна Рада України, Інститут законодавства. – К. : Книга, 2002. – 634 с.
5. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. №17 // Тваринний світ України: правова охорона, використання та відтворення / [Г.І. Балюк, О.О. Погрібний, Ю.С. Шемшученко та ін.] ; за ред. Г.І. Балюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 290–293.
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page4>.
7. Охрана окружающей среды: управление, право : сб. науч. тр. – К. : Наук. думка, 1982. – 145 с.
8. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.І. Хавронюк. – К., 2007. – 562 с.
9. Савченко А. Злочини проти довкілля у США / А. Савченко // Міліція України. – 2005. – № 5. – С. 20–21.
10. Поліщук Г.С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти довкілля / Г.С. Поліщук // Право України. – 2003. – № 3. – С. 80–84.
11. Поліщук Г.С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Г.С. Поліщук. – К., 2006. – 294 с.

12. Лопашенко Н.А. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. – СПб. : Юридический центр Прес, 2002. – 802 с.
13. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.
14. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
15. Романова Н.Л. Понятие и система экологических преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Криминология; исправительно-трудовое право» / Н.Л. Романова. – Владивосток, 2001. – 26 с.
16. Митрофанов І.І. Кримінально-правове забезпечення охорони довкілля : [монографія] / І.І. Митрофанов. – Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О.В.», 2010. – 272 с.
17. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.П. Куцевич ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 20 с.
18. Пащенко О.О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.О. Пащенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 20 с.
19. Деркач А.Л. Організаційно-правові аспекти контролю у галузі ядерної та радіаційної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А.Л. Деркач. – К. : Б. в., 2007. – 16 с.
20. Балюк Г.І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні / Г.І. Балюк ; МО України. Ін-т змісту і методів навчання. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 194 с.
21. Екологічне право України. Академічний курс : [підручник] / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.
22. Архипов О.М. Загальнотеоретичні проблеми системи екологічних злочинів / О.М. Архипов // Правова держава. – 2005. – № 8. – С. 109–118.

УДК 343.346.1

НЕОКАЗАНИЕ ПОМОЩИ ТЕРПЯЩИМ БЕДСТВИЕ НА МОРЕ: ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЪЕКТА ПОСЯГАТЕЛЬСТВА

FAILURE TO PROVIDE ASSISTANCE TO A WRECKED VESSEL AND PERSONS AT SEA: PROBLEMS OF DETERMINING THE OFFENCE OBJECT

Федчун Н.А.,

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминологии и уголовно-исполнительного права
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

В статье рассматриваются актуальные проблемы определения объекта преступлений, связанных с неоказанием помощи на море. Определяется место исследуемых уголовно-правовых норм в системе уголовного законодательства. Проанализирован механизм посягательства, проявляющийся при неоказании помощи на море, как одно из преступлений, посягающих на безопасность судоходства.

Ключевые слова: объект, механизм преступного посягательства, безопасность судоходства, неоказание помощи на море.

У статті розглядаються актуальні проблеми визначення об'єкта злочинів, пов'язаних із ненаданням допомоги на морі. Визначається місце досліджуваних кримінально-правових норм у системі кримінального законодавства. Проаналізовано механізм посягання, що виявляється в разі ненадання допомоги на морі, як один зі злочинів, що посягають на безпеку судноплавства.

Ключові слова: об'єкт, механізм злочинного посягання, безпека судноплавства, ненадання допомоги на морі.

The article is devoted to the current problems of determining the object of failure to provide assistance to a wrecked vessel and persons. The place of analyzed criminal norms in the criminal legislation is determined. The mechanism of criminal offence, manifested in assistance refusal in distress at sea as one of the crimes that threatens the safety of shipping.

Key words: object, mechanism of criminal offence, safety of shipping, failure to provide assistance at sea.

Актуальность темы. Интенсивное развитие международного судоходства, сопровождающееся прогрессирующим увеличением количества и тяжести морских аварий, в определенной степени связанных с кризисными явлениями в социально-эко-

номической сфере ряда государств, предопределяет повышенное внимание к проблеме оказания помощи на море. Правоотношения в данной сфере регулируются международным, морским, гражданским, административным и уголовным правом. Необхо-